

שיעורי ליל שבת

שיעור מזרינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 181 – תשי"פ

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

קבע סדר לימוד עם הגרלה בצידו, כדי לגרום לבחור הזקוק לכך לזכות בה, האם נחשב כגזלן?

סגור את המרפסת ושכח להעביר את המזוזה מצד הבית לצד החדר, האם יכול להשתמש בו בשבת?

מעשה ביהודי שסגר את המרפסת הפתוחה שבביתו והפכה לחדר וכשהגיע השבת נזכר ששכח להעביר את צד המזוזה מכיון הבית כפי דעת החזו"א במרפסת פתוחה לכיון החדר כפי הדין בכל חדר, ועתה הוא שואל האם מותר לו להשתמש בחדר זה בשבת או לאו.

והנה בפתחי תשובה (רפ"ה ס"א) הביא את דברי הפמ"ג דאם נודע לו בשבת וי"ט שאין מזוזה בפתחו ויש לו בית אחר מחויב הוא לצאת מביתו, אבל אי לית ליה בית אחר שרי לדור בתוכו דומיה דציצית (בסימן יג) ע"ש.

ומבואר שדימה הפמ"ג מזוזה לציצית, דכמו שבציצית אין איסור מדאורייתא ללבוש ד' כנפות בלא ציצית אלא יש רק דין להטיל בו ציצית ורק מדרבנן אסור ללבוש ד' כנפות בלא ציצית ובמקום כבוד הבריות מותר, הכי נמי במזוזה אף שאסור לדור בבית ללא מזוזה, כשאין לו היכן לגור יש כאן כבוד הבריות ושרי.

אלא שבנידונינו אין שייך טעם זה כיון שיכול לילך לשאר החדרים, ולכך לכאו' ההוראה היא שעליו לעזוב את אותו החדר, אך נראה דהיות שהחדר כבר מאוכלס בארונות ומיטות שאין יכול להזיזם בשבת משום מוקצה ובית האוצר מחויב לדעת רוב הראשונים במזוזה בברכה, א"כ כיון שבחדר זה ממילא כבר מתבטלת מצות מזוזה באונס, לכך אין מניעה שאף הוא ישתמש בחדר זה, שהרי המצוה אינה מתייחסת לכל תשמיש ותשמיש אלא לחדר וכפי שמתמש בו לאוצר כן משתמש בו לשאר תשמישים.

מעשה שהיה במשגיח בישיבה קטנה שהבחין שאחד מבני הישיבה הולך עם חליפה קרועה שעבר זמנה, ואינו רוכש חליפה חדשה מחמת הדחקות הרבה שבה מצויה משפחתו, וחכך המשגיח בדעתו כיצד ליתן חליפה חדשה לאותו בחור בלי שיבין שזה ניתן לו מחמת מצבו ויתבייש, ועל כן הודיע על מבצע מיוחד של לימוד במוצ"ש לאחר סיום סדרי הישיבה שבסופו תערך הגרלה על חליפה בין כלל המשתתפים.

ואכן לאחר הסדר המיוחד שבו השתתף אותו בחור נערכה כביכול ההגרלה, אלא שהמשגיח כבר תכנן מראש שאותו בחור יזכה כפי שאכן קרה בסופו של דבר, ויש לדעת האם גזל בכך את שאר הבחורים שלמדו בשביל כך, או שאי"ז נחשב גזילה.

והנה כתב הרמ"א (ח"מ פ"א ס"א) 'מי שאמר לחתנו תלמד עם בנך ואשלם לך פטור, כיון שבלאו הכי מחויב האב ללמד את בנו', ונחלקו הקצוה"ח והנתי"מ בטעם הפטור, דהקצות (ב"ק ד') ביאר שהוא משום דיכול לומר לו משטה אני בך כלשון הרמ"א שם, שהרי בלאו הכי אתה מחויב בכך וכל דברי היו רק כדי לזרז לעשות מצוותך.

ואילו הנתיבות המשפט (ב"ק ב') ביאר דטעם הפטור הוא דכיון שהוא מחויב בדבר לית ביה משום שכירות, דהוי כמי שאמר לחבירו עשה לך סוכה או תפילין לעצמך ואשלם לך, שודאי אי"ז נחשב ששכרו בכך, והיינו שאין שייך דין פועל על מצוה כיון שבלאו הכי הוא מחויב בה.

והנפק"מ ביניהם תהא באדם שרצה באמת להתחייב ולא התכוון לשטות, דלפי הקצות יהיה חייב, ולפי הנתיבות פטור שהרי לא שייך להתחייב על כך כלל.

מדוע הנשים אינם מחויבות בק"ש שהיא קבלת עול מלכות שמים

בגמ' בברכות (כ ע"ב) מבואר דאף שהנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא מחויבות הם בתפילה כיון שהיא רחמי, ויש להקשות מדוע חכמים חייבו את הנשים בתפילה כיון שצריכות רחמים ולא חייבו נשים בק"ש שהיא קבלת עול מלכות שמים, וכי נשים לא צריכות קבלת עול מלכות שמים כמו שצריכות רחמים? ואף שבאמת יש ה"א כזאת בגמ' שמחויבות בק"ש משום קבלת עול מלכות שמים, ואף המ"ב כתב שראוי להם לומר, אך עדיין צ"ב מדוע באמת אין הם מחויבות בה מעיקר הדין.

ויש לבאר בשני דרכים, האחד דענין קבלת עול מלכות שמים הוא להכנעה וכיון שהאשה היא כנועה מטבעה אינה צריכה לזה, ולכך אף אינה צריכה לשהות שעה אחת קודם התפילה שהרי מבואר ברש"י שמטרת השהייה היא הכנעה.

ועוד יש לומר דתפילה היא רחמים ורחמים זה חיים, שהרי לא שייך לחיות בלי רחמים, אבל לגבי ק"ש כפי שהיא פטורה משאר מצוות כן היא פטורה מקבלת עול מלכות שמים.

והנה יש לדון האם ראש כולל שמתחייב לשלם לאברכים על לימודם חייב להם כדין פועל, או שאין שייך כאן פועל שהרי בלאו הכי כל יהודי מחויב בתלמוד תורה, ומסתברא דאע"פ שבלאו הכי הם מחויבים ללמוד, אפ"ה כיון שמחמתו הם לומדים לימוד מסוים במקום מסוים ובזמנים מסוימים לכך מסתברא שבזה הם נחשבים לפועלים של ראש הכולל ומחויב להם כדין פועלים, וכן שמעתי בשם הגר"נ קרליץ זצ"ל.

ואולם אברך שלומד לימוד שליבו חפץ במקום שליבו חפץ, ואדם התחייב לשלם לו על כך, אין מחויב לו כדין פועל שהרי בלאו הכי הוא לומד כן כדי לקיים את מצותו, אלא דעל המתחייב לעמוד בדיבורו משום דבני ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב.

ולפי"ז בנידונינו אין שייך לומר את סברת הנתיה"מ דלא שייך פועל במצוה שממילא הוא מחויב בה, שהרי בני הישיבה לא היו מחויבים ללמוד באותה עת בישיבה, ורק מחמתו הם נשארו לאחר סדרי הישיבה ולמדו את החומר המסוים שנקבע להם, וא"כ נחשבים הם כפועלים ומחויב המשגיח לחזור ולעשות הגרלה נוספת ואמיתית כדי לשלם להם את המובטח להם.

וכן מטעם זה אין שייך לומר ג"כ את הטעם של 'משטה אני בך', דכ"ז שייך דוקא באב ובנו שממילא הוא מחויב ללמוד עם בנו, ועל כן יכול הסב לומר משטה הייתי בך

בזה שהתחייבתי על מה שאתה חייב ממילא, אבל כאן שאותם בחורים אינם מחויבים להשתתף בסדר לימוד זה ובמקום זה, על כן אין יכול לומר בזה משטה הייתי בהם, ומחויב לחזור ולעשות הגרלה כדי ליתן להם בזה את שכרם.

אך נראה דכיון שאותו משגיח אינו מחויב יותר מאחרים לעשות למען אותו בחור, ואף הבחורים מחויבים ומשועבדים לכך, א"כ אותו משגיח ביצע את מה שהבחורים ג"כ היו מחויבים לעשות, וכיון שאין צורה אחרת ליתן לנזקק באופן אחר בלי לביישו, א"כ זהו חלק מהחויב של כולם ואי"ז גזל, (והעיר חכ"א שהבחורים תלויים בהוריהם כיון שאין להם כסף מעצמם ולכך אין מחויבים בכך, ואולם יכולים להשתדל עבורו אצל אחרים, ומעשים שבכל יום שבחורים צעירים אפילו מי"ש"ק שמארגנים בכשרונותיהם הברוכים את כל הנצרך לחברם באופן מושלם).

וידוע שפעם אחת ישבו אנשים אצל מרן החזו"א זצ"ל, ולפתע נכנסו אנשים הזקוקים לישועה וישב איתם החזו"א שעה ארוכה על חשבון האנשים הראשונים, ולאחר מכן אמר שכיון שכולם מחויבים לעזור לאותם אנשים הזקוקים, לכך אי"ז נחשב שגזל בזה את זמנם שהרי עשה בכך אף את חיובם.

אולם שמעתי ממו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א דאף שגזל אין כאן, גניבת דעת יש כאן, שהרי גנב את דעת התלמידים באומרו שיעשה כאן הגרלה אמיתית מחמת לימודם.

אלא ששמעתי מספר פעמים מרבינו מרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל שכאשר שאלו אותו על קופות הצדקה שכותבים על כל מיני סגולות ישועות והבטחות שלחלקם לעיתים אין ממש, אמר מרן זצ"ל שזהו כופין על הצדקה של דורינו, שעל ידי זה מתרבה הצדקה והחסד אף שלעיתים יש כאן קצת אף משום גניבת דעת.

וראיה לזה, מסוגיית הגמ' בערכין (ו' ע"ב) דרבי ינאי יזיף ופרע והיינו שרבי ינאי היה גבאי צדקה ולוה לעצמו את מעות

הצדקה שקיבל ופרע אחר כך, והטעם שהיה מותר לו ללוות מצדקה הוא "דניחא לעניים דכמה דמשהי מעשה ומייתי להו" והיינו שהיה אומר לציבור שאין לו מעות לעניים הזקוקים לכך ועל ידי זה היה מעשה את הציבור להוסיף וליתן צדקה לעניים, ומבואר דאף שהיה בכך משום גניבת דעת של הציבור שהרי באותו זמן לווה את מעות העניים הדבר מותר.

ועל כן נראה דבנידונו שאין לו דרך אחרת ליתן לאותו בחור את שובר החליפה בלי שיתבייש, הגניבת דעת הזו היא חלק ממעשה הכפייה על הצדקה שיכול המשגיח לכפות על אותם בחורים, ולכאורה יש לזה ראייה גם מדברי הרמ"א שמותר לסבא לגנוב את דעת חתנו כדי לגרום לו ללמוד עם בנו, אלא דיש לחלק דשם החתן אמור להבין שחותנו משטה בו שהרי ממילא הוא מחויב ללמוד עם בנו, אך כאן הבחורים לא אמורים לעלות על דעתם שזהו מטרת הלימוד.

זקן המדלג מילים בקריאת שמע, ורוצה לשוב ולשמוע ק"ש מאחר, האם צריך לצאת דוקא ממי שעדיין לא קרא?

מעשה ביהודי זקן שמחמת זקנותו מדלג מילים כאשר הוא קורא קריאת שמע, ואף כשחוזר וקורא שוב הוא מדלג ולעולם אינו יודע האם קרא קריאת שמע בשלמות כסדרה, ועצתו היא שלאחר שיקרא בעצמו יילך לשמוע קריאת שמע אף מאחר, אלא שיש לדון האם יכול לצאת רק ממי שעדיין לא יצא, או שמדין ערבות יוצא אף ממי שכבר קרא קריאת שמע.

דהנה בגמ' בברכות (כ' ע"א) כתוב ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש, ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, והטעם הוא דק"ש דאורייתא וספק דאורייתא לחומרא ותפילה דרבנן וספק דרבנן לקולא.

והנה במנ"ח (מצוה י') דן באחד שנסתפק אם אכל מצה וחזר ואכל מצה כדין ספיקא דאורייתא לחומרא, אלא שבחזרתו אכל את המצה ללא כונה, האם צריך לחזור ולאכול שוב מצה או לאו, וכתב שהדבר תלוי בפלוגתת הרמב"ם והרשב"א האם ספק דאורייתא הוא מדאורייתא לחומרא או מדרבנן לחומרא, דלדעת הרשב"א שהוא מדאורייתא לחומרא צריך לחזור ולאכול כיון שבדאורייתא צריך כונה, אבל לדעת הרמב"ם שרק מדרבנן הוא לחומרא אין צריך לחזור ולאכול שהרי בדרבנן מצוות אין צריכות כונה.

אולם בשו"ת דובב מישרים (ח"ג סי' ב') להרב מטשעבין זצ"ל, תמה על דברי המנ"ח, מה בכך שספק דאורייתא מדרבנן לחומרא, הרי מדרבנן עליו לחזור ולקיים את המצוה דאורייתא לחומרא, וכיון שמדאורייתא צריך כונה, א"כ עדיין לא קיים את הדאורייתא והוא עדיין בספיקא דאורייתא, וזוהי קושיא אלימתא.

והיינו שמדרבנן החמירו שיחזור ויקיים את הדין דאורייתא כדינו, וכיון שבדאורייתא צריך כונה אם אכל ללא כונה לא קיים בזה אף את החומרא דרבנן.

ונמצא לפי דברי הדובב מישרים שאף אי נימא דספק דאורייתא מדרבנן לחומרא, קטן החייב מדרבנן לא יוכל להוציא גדול המסופק במצוה דאורייתא כיון שרבנן חייבו את הגדול כדין דאורייתא, וקטן אין מוציא את הגדול במילי דאורייתא.

ולפי"ז יש לדון שגם גדול הרוצה להוציא את חברו המסופק מדין ערבות נחשב כמו קטן ולא יוכל להוציא את המחויב מצוה דאורייתא מספק, משום דחייב רבנן בספיקא דאורייתא הוא לקיים בודאי את הקיום מצוה דאורייתא, וכיון דקיי"ל דאין ערבות על ברכת הנהנין דבאפשרותו לא לאכול ולא לברך ולא הוי חיוב, א"כ כל הערבות בספיקא דאורייתא שקם הערב במקומו של המחויב היא רק על החיוב דרבנן לחוד אבל על הקיום דאורייתא ליכא ערבות שהרי אין חייב בכך מן התורה, וכיון שבדין ערבות הערב יכול להתחייב רק בחיוב חברו שהוא חיוב דרבנן ולא בקיום דאורייתא א"כ אין מוציא את חברו בקיום דאורייתא ולא מתקיימת על ידו חומרת חכמים.

ומעתה אותו יהודי זקן המסופק האם קרא ק"ש ומבקש לצאת מחברו מדין ערבות, אין יכול לצאת בכך, שהרי לדברי הדובב מישרים רבנן חייבו אותו לעשות שוב את הקיום דאורייתא, וחבירו אינו יכול להוציא אלא מדרבנן.

והנה לדברי הגרש"ש בשערי יושר (שער א' פ"ג ופ"ג) אין קושיא כלל, כיון שכתב הגרש"ש דספיקא דאורייתא מדרבנן לחומרא אין הכונה שמדאורייתא החיוב כלל אינו קיים, אלא שהתורה לא חייבה לחזור מספק, אבל אם באמת לא היה כאן קיום החיוב בעודו עומד, ולדבריו נמצא דאף מי שכבר יצא יכול להוציא את המסופק בק"ש, דעל הצד שבאמת לא אמר יש לו חיוב דאורייתא וממילא יש בזה ערבות ומוציאו בחיוב דאורייתא זה.

אלא דבספר שב שמעתתא (א' פ"ג) מבואר דספיקא דאורייתא מדרבנן לחומרא היינו היתר גמור מדאורייתא, ובקובץ שיעורים (ח"ב סמ"ה אות י"ד) כתב באופן אחר דבמצב של ספק יש כאן הכרעה לקולא מדאורייתא, ולדבריהם נמצא שכל חיובו של המסופק הוא רק בדרבנן, וממילא לא יוכל הערב להוציאו בקיום דאורייתא.

ואפשר לומר בזה, דזה ברור שאף לדעת השמעתתא והקוב"ש כל ההיתר הוא רק במצב של ספק, אבל אם יתברר לאחמ"כ שהוא באמת מחויב, ברור ופשוט שהחיוב דאורייתא יחזור להיות כבתחילה, וא"כ אף לפי דבריהם נשאר כאן בכח מצב של חיוב דמיתלא תלי וקאי, ועל המצב הזה אפשר ששייך ערבות להוציאו בדין דאורייתא.

כשרואים את האילן הגדול מקבלים מושגים

בחודשים שלאחר פטירת מרן ראש הישיבה הגרא"ל שטיינמן זצ"ל התקיימו הספדים רבים בכלל ישראל על דמותו הליכותיו והנהגתו של מרן זי"ע, ובאחד הימים פגש אותי יהודי ושאל אותי, וכי מה רוצים מאיתנו שנהיה הרב שטיינמן? הרי אצל הרב שטיינמן לא היה מושגים של אוכל, הוא לא ידע מה זה עוגה, ומה זה ממתקים, מה זה קפה ומה זה תה, ואפילו פעם אחת הוא שאל **האם לקולה יש מתיקות או שזה רק צבע**, אז מה הענין שאנחנו שכ"כ רחוקים מקצה הדרגה שלו נדבר על מושגים שכ"כ רחוקים מאיתנו.

השבתי לו שיש בפתח תקוה חנות של כלי כסף ובתקופה שקודם חנוכה בעל החנות שם בויטרינה חנוכיית ענק שרק בשביל להרים אותה הוא שוכר אנשים בעלי כח, ובסוף החנוכה הוא מביא איש מקצוע בשביל לנקות את החנוכה ושם אותה במקומה במחסן, ניגש אליו יהודי ושאל אותו, האם לא חבל על המאמץ שלך וכי מישהו בכלל חשב פעם לקנות את החנוכה הזו?

השיב לו בעל החנות את האמת שבעשר שנים האחרונות שניים התענינו בה, אבל כאשר הם שמעו את המחיר הם נעלמו, וכשהתפלא השואל אם כן בשביל מה אתה שם דבר כזה בויטרינה וכי הויטרינה שלך היא מוזיאון? השיב בעל החנות בחיוך, **סוחר כבר לא תהיה...** אני לא חושב שאי פעם יבוא מישהו וירכוש את אותה חנוכה, אבל כשבא אלי למשל אבא ואומר לי ארסתי את בתי עם הבחור הכי טוב בישיבה הטובה בעיר ואני רוצה לקנות לו חנוכה מיוחדת כיאה למעלתו, אני נותן לו את החנוכה הכי קטנה בחנות, אך הוא מיד אומר לא!! זה מידי קטן לכזה בחור, ואז אני מוציא לו חנוכה קצת יותר גדולה, אך הוא לא מרוצה ואומר לי זה קטן מידי! אתה כנראה לא מבין איזה חתן קיבלתי, ומוסיף שבאמת מגיע לחתן שלי את החנוכה הענקית שבויטרינה, ואמנם אני לא מליונר אבל זה לא סיבה ללכת על חנוכה כזאת קטנה, וכך אנו ממשיכים וממשיכים עד שהוא קונה חנוכה מכובדת בטבין ותקילין, וממשיך בעל החנות ומספר, **בעשר שנים האחרונות שהחנוכה הזו עומדת בויטרינה אף אחד לא קנה אצלי חנוכה קטנה**, כולם ראו את החנוכה הגדולה וקיבלו מושגים לקנות חנוכה בהתאם.

ועתה אמרתי לאותו יהודי, לא מבקשים ממך לא לאכול, לא מבקשים ממך להתחיל לנהוג בהנהגותיו הפלאיות והעצומות של הרב שטיינמן, אבל הרב שטיינמן בשבילנו הוא כמו החנוכה הגדולה, כשהיה יהודי כזה בדורינו זה נותן לנו מושגים לשאוף להיות יותר מרוממים, יותר גדולים, כל הדור קיבל ממנו מושגים של גדלות.

וזה גם המעלה הגדולה של המשתתפים בסיום הש"ס, כי האדם לפתע מקבל מושגים, הוא שומע שרבות יהודים סיימו את הש"ס, יש כאלו שעברו על הש"ס, יש כאלו שקיבלו שליטה בש"ס, ויש אפי' כאלו שנבחנו על הש"ס, איזה מושגים אנחנו מקבלים מאותם יהודים, ה' יעזור שנזכה להמשיך ביתר שאת ללמוד וללמד ולדעת את הש"ס כולו (מדברי מורנו הרב שליט"א בסיום הש"ס בביהכ"נ המרכזי בשיכון ה').